

*Att skriva
feministiskt*

Del 2.

Vems språk?

– om språk & feminism

En del lyssnar mest på "experter". Men vi tycker snarare att kunskap är något vi skapar tillsammans.

Alla av oss

sitter ju inne med massor av kunskap – utifrån våra **egna** liv. Men det är först när vi börjar **dela med oss** av våra erfarenheter till varandra som vi kan få en **samlad** kunskap – till exempel om hur det är att vara tjej & kvinna i ett samhälle där det mesta utgår från killar & män.

En sån samlad "kvinnokunskap" får vi sällan nån annanstans, allra minst i "mansmedia".

Därför är det så viktigt att vi tjejer & kvinnor börjar skriva själva – varenda en av oss! Men trots att vi i Kvinnofronten tycker så, är det ändå många av oss som inte skriver nåt – ens när vi **vill** göra det.

Det gav oss idén till det här projektet: **Vi vill lära oss att skriva politiskt – FEMINISTISKT.**

Så nu har vi samlat en massa tips om det i de här häftena. Hoppas att de gör DIG peppad att skriva också!

*Det skulle bli väldigt tyst i skogen
om bara de vackraste fåglarna sjöng.*

I delar av Sverige används uttrycket **en** istället för **man** om nån pratar om vem som helst eller sånt som gäller alla. Vi har valt att använda det uttrycket i *Att skriva feministiskt*-häftena. Motsvarande finns i engelskan: *One can do that, you know.*

MAMAMAMA

vår bild av världen

skapas genom att vi sätter ord på den

Språket är helt avgörande för hur vi uppfattar allting omkring oss. Men språket kan också användas för att förtrycka. Därför handlar det andra häftet i Kvinnofrontens serie *Att skriva feministiskt* om just **språk**.

Vem skapar språket?

I skolan har många av oss fått lära oss att språk är nåt bestämt

och låst, med fasta regler – som om du bara kan och får skriva på ett (rätt) sätt. På det viset har skolan lyckats knäcka många lust att skriva.

Men egentligen är det nästan tvärtom – språket förändras hela tiden. Och visst finns det språkregler, men de kan ju också förändras.

Frågan är *hur* språket förändras, och av *vem*?

Det är egentligen självklart att språket är föränderligt, eftersom det har sett olika ut i olika tider. Se bara till alla ord som byts ut – och på alla ord som ändrar betydelse vartefter.

Oftast tänker vi inte så mycket på det, för vi lär oss bara att leva med de förändringar som uppstår i språket. Till och med i de fall ändringarna blir helt ologiska och rent förvirrande, blir de med tiden ändå "normala" och självklara för oss.

Så hemsk!

Ta till exempel ordet *hemsk*. Om nån säger att "*min kompis är hemsk*", tänker du knappast att hon menar att kompisen är nån som gillar att sitta hemma. Men det är vad ordet *hemsk* en

gång i tiden betydde.

Och om vi ser till alla andra ord som *anknyter* till *hemsk*, betyder nog de flesta än idag nåt åt det ursprungliga hållet. Tänk till exempel på "*en inhemsk produkt*", det vill säga nåt som tillverkas här hemma i vårt land. Det betyder ju inte en "otrevlig" eller "otäck" eller "skrämmande" produkt.

Klart ologiskt, om vi ser till liknande ord alltså, men vi har vant oss vid den förändrade betydelsen av just *hemsk*.

Motsats eller lika?

Ett annat exempel är *byråkrati*, som ursprungligen betydde "ämbetsmannavälde". En i vår Skrivagrupp (= vi som har jobbat fram de här häftena) berättade att när hon var ung användes "byråkrati" som *motsats* till "administration". Administration stod för det pappersarbete som *måste* finnas på till exempel en myndighet. Men om nån däremot tyckte att myndigheten ägnade sig åt *onödigt mycket* pappersarbete, kallade den det: byråkrati. Det var helt klart ett negativt ord, som betydde att administrationen hade blivit

överdrivet formell och osmidig = nåt dålig.

Men idag pratas det ofta om ”bra respektive dålig” byråkrati. Det innebär att ordet byråkrati med tiden har blivit *lika med* – synonym till – det som förut var dess *motsats*.

Feministisk förändring

Alltså: om vi ser att språket på olika sätt förändras hela tiden, då blir det självklart att vi även kan jobba *medvetet* och *planmässigt* för att förändra språket – precis som vi kan förändra vad som helst.

Om du hör till dem som inte brukar läsa så mycket böcker, skulle du gillat 1970-talet. Då var det vanligt att organisationer gav ut små enkla broschyrer om allt möjligt, snarare än böcker. Det gjorde det lätt att läsa!

En sån liten broschyr från 1970-talet är "*Fiendens språk*", skriven av författaren Sven Wernström.

I den broschyren skriver han om olika språk utifrån klassperspektiv, men han förklarar också vad som behövs för att vi

ska kunna använda språket till att beskriva just det vi vill. Därför är det han skriver intressant för alla, oavsett var vi står politiskt.

Wernström skriver först om *Andersson, Pettersson och Lundström* – tre påhittade gubbar,

som alla kommer från arbetarklassen. En kväll i september 1973 sitter Andersson och Pettersson och ser på tv-nyheterna att fascistgeneralerna har gjort en kupp i Chile. Den svenska högerledaren Gösta Bohman säger att han inte vill vara med och protestera mot kuppen. Andersson säger:

– Å! Den där jävla Bohman va!
– Ja, det kunde man ge sej fan på! säger Pettersson.

De behöver inte säga nåt mer, för de känner varandra och vet vad den andra menar, fast de har sagt mer med tonfall än med ord.

Mediespråk

Nästa dag på jobbet, när de är på väg till lunch, kommer en journalist dit och frågar vad de tycker om Bohmans uttalande. Andersson säger:

– Å, den där jävla Bohman.
– Vad menar du med det? frågar journalisten.
– Jag tycker att han är en skit alltså, säger Andersson.

Men då visar sig Pettersson kunna prata både sitt vardagsspråk och ett som fungerar i tryck:

– Det är klart att Bohman inte vill protestera mot militärerna i Chile. Dom är ju hans meningsfränder. Samma fascister här som där.

Det som hos Andersson är en

känsla – om än grundad i erfarenhet – är hos Pettersson också en formulerad tanke.

Falskspråk

På eftermiddagsfikat på jobbet diskuteras situationen i Chile igen. Då säger Lundström, personalklubbens ordförande:

– Här har vi det bättre än i Chile. Här kan arbetsgivarna inte göra som de vill. Här löser vi problemen med förhandlingar i samarbete och samförstånd.

Tre gubbar från arbetarklassen, med *tre olika språk*, skriver Wernström: *omedvetet*, *medvetet* respektive *med falsk medvetenhet*.

Eller?

Wernström kallar alltså Anderssons språk för *omedvetet*, men han betonar samtidigt att det inte ska ses som en nedvärdering av Andersson. Språklig fattigdom hör ihop med materiell fattigdom, skriver Wernström. Det handlar om *förtryck*, och i förtryck finns alltid möjlighet till befrielse.

Trots Wernströms förklaring tycker vi att det känns lite fel att kalla det för *omedvetet* språk, för många som hör uttrycket *omedvetet* språk tänker nog i alla fall på att också *vara* *omedveten*. Men Andersson är ju bara ”omedveten” på *ett* sätt. Han är samtidigt *medveten* – på så

sätt att han *har* erfarenheter och kunskap. Det är ju det som gör att han anser att Bohman är en skit – annars skulle han lika gärna kunnat tycka att Bohman sa nåt bra.

Problemet är att Andersson inte har *satt ord* på sina erfarenheter och kunskaper, så att de kunnat bli en *samlad* kunskap, en medveten kunskap – en analys. Om jag inte har *formulerat* mina erfarenheter – alltså: *satt ord* på dem – blir det ju svårt att dra slutsatser.

Vi kommer tillbaka till det längre fram, men först vill vi

berätta lite mer av Sven Wernströms exempel.

Medvetet språk

Pettersson är utsatt för samma grundläggande förtryck som Andersson, men han har skaffat sig ett *medvetet* språk, skriver Wernström.

(Och då skulle vi hellre kalla det att han har lärt sig att *sätta ord* på sina erfarenheter och sin kunskap – han kan *formulera* sig.)

Lundström däremot har lagt sig till med fiendens språk. Precis som Pettersson kan Lund-

För att det i
verklig mening ska
bli **ERFARENHETER**
behöver vi sätta
ord på det vi varit
med om.

För då kan vi
dra slutsatser och
lära oss nåt.

Kunde inte
sagt det
bättre själv.

ström prata på passande sätt för olika sammanhang, men hans språk har en *falsk medvetenhet*. Han pratar om ”samförstånd” och låtsas att alla har samma intressen – fattig som rik.

Lundströmskt språk

Det här är förstås väldigt förenklat, men att det finns *olika språk* är värt att tänka lite på.

Fast i verkligheten handlar det inte så mycket om *olika personer*, eftersom vi alla kan ha språk från både Andersson, Pettersson och Lundström i oss. Det är genom att förstå skillnaden som vi kan träna oss att få ett mer medvetet språk – och att undvika det falskt medvetna.

Just det sista kan vara svårt, eftersom Lundströmskt språk breder ut sig allt mer i samhället. Ta ett sånt uttryck som ”ökad jämställdhet”:

Jämställdhet är ju *jämställdhet*, alltså nåt som är *likvärdigt*, och nåt som är *lika* kan inte ”ökas” (eller minskas). Det är bara *bristen* på jämställdhet, alltså *ojämställdheten*, som det kan vara mer eller mindre av. Men uttrycket ”ökad jämställdhet” lurar oss att tro att förtrycket nog inte är ett så stort problem.

Språkliga trick

Sven Wernström fortsätter sitt exempel med Andersson, Pet-

tersson och Lundström genom att beskriva hur Lundström kan ”snacka bort” Andersson, som till slut bara sitter och svär åt Lundström, men att han har svårare att snacka bort Pettersson. Då tar Lundström till ett trick:

– *Ja, det där som Pettersson sa, det är ju kommunistnack, så det behöver vi väl inte uppehålla oss vid.*

Wernström skriver: I Lundströms ”*mun låter det som en självklarhet. Och Anderssönerna, som läser ortens borgerliga morgontidning därför att det inte finns någon annan känner ett lätt obehag inför ordet kommunist.*

Ordets magi triumferar över de tankar som aldrig fått en chans att bli färdiga och formulerade.”

Extrem feminism?

Vi känner alldeles väldigt mycket igen oss – om vi byter ordet ”kommunistnack” till ”*extremt feministsnack*” i såna avfärdande kommentarer.

Generalisera mera!

Ett annat knep Lundströmarna tar till för att avfärda Petterssonerna är att svara:

– *Nu generaliserar du allt!*

Sven Wernström skriver att det anses mycket fult att generalisera i vårt samhälle. Men:

Att generalisera är att sammanfatta erfarenheter. Utan generaliseringar kommer den mänskliga tanken aldrig nånstans.

Att generalisera är alltså *inte* att påstå att det bara är eller kan vara på ett visst sätt, eller att det därmed måste vara så för alla, eller i varje situation. Att generalisera innebär att göra en sammanfattande analys, för att kunna dra slutsatser om sammanhang.

Att försöka förstå

Att nån har *upplevt* nåt betyder inte självklart att den har *lärt sig* nåt av det. För att lära oss av våra upplevelser måste vi också försöka förstå, och som sagt: *formulera* vad vi upplevt. Först då blir det i verklig meningen *erfarenheter*, som vi kan dra slutsatser av.

Men om människor gör just det: generaliserar, det vill säga sammanfattar erfarenheter, och drar slutsatser, blir de förstås ett hot mot det samhället som makthavare försöker få oss att

tro är det enda möjliga. Därför anses det fult att generalisera.

Men för den som är förtryckt är det helt nödvändigt att göra det.

Viktig kunskap

Även om vi skulle föredragit andra uttryck än *omedvetet*, *medvetet* respektive *falsk medvetenhet* för att beskriva det här, är det viktig kunskap.

Vi behöver lära oss att sätta ord på våra erfarenheter – formulera oss – och vi behöver lära oss att genomskåda allt Lundströmskt språk som finns omkring oss.

Det handlar alltså inte så mycket om att kunna uttrycka sig rent formellt språkligt, eller att kunna formulera sig på olika sätt i olika sammanhang. Vad vi framför allt behöver lära oss är att kunna formulera oss *politiskt*, genom att generalisera och dra slutsatser.

Den som kan kontrollera språket kan också kontrollera verkligheten, som nån sa.

*Att generalisera är att
sammanfatta erfarenheter.*

Sven Wernström

De som har makten i samhället – inklusive de som har makten över medierna – vill gärna göra oss till Andersssöner, till människor som inte drar slutsatser. Och vi blir det! Även vi som har jobbat just med detta med språk och påverkan, känner oss ganska ofta mer och mer Anderssonska för var dag, allt medan mansmedia bombarderar oss med Lundströmska lurningar.

Heltidsjobb

Wernström skildring av Andersson, Pettersson och Lundström är skriven ur ett klart vänsterperspektiv. Men oavsett vad du tycker om hans teorier, eller våra kommentarer om dem, så är det en viktig lärdom vi alla kan dra av detta:

DISKUTERA!

- * Känner du igen dig i beskrivningen av Andersssonskt, Petterssonskt och Lundströmskt språk? Finns det situationer då du känt dig mer som den ena eller den andra?
- * Kan du komma på bättre uttryck för att visa på det här än "omedvetet, medvetet & falsk medvetenhet"?

Det att få – och att lyckas behålla! – ett *medvetet språk* är en aktiv handling. Det är helt enkelt nåt vi måste jobba med hela tiden – och som vi behöver varandra för att klara.

ANALYS-ÖVNING!

Försök hitta några pressmeddelanden från regeringen, från olika politiska partier, från några företag, från din fackklubb eller vad du vill.

♥ Analysera texten i pressmeddelandena enligt de tre olika sorternas språk: *medvetet*, *omedvetet* respektive *med falska medvetenhet*.

Kan du hitta nåt lurigt "Lundströmskt" språk att avslöja i texterna?

♥ Det här temat kan också utvecklas till en skrivövning: Välj ett ämne vilket som helst. Föreställ dig att Andersson, Pettersson och Lundström (i form av kvinnor eller män) ska säga nåt om ämnet. Skriv ner vad de säger!

Konsten att knäcka barns skrivlust:

De flesta barn tycker att det är roligt att lära sig läsa och skriva; att kunna sätta ord på verkligheten. Men denna första lustkänsla är lätt att knäcka. Och det fixar skolan lätt som en plätt!

Inför det här projektet gick vi igenom en hel hög av böcker om att skriva, och det visade sig vara väldigt många av de personer, som själva skriver om att skriva, som tycker illa om skolan. Ett skäl till det är att skolan uppmuntrar och belönar *ett enda* sorts skrivande.

Det finns ju egentligen massor av olika sätt att skriva, men i skolans värld finns det bara ett, och antingen gör du *rätt* eller *fel*. En följd av det blir förstås

att skolan tar knäcken på folks *lust* att skriva. Eller som en författare uttryckte det: *Skolan knäcker skrivlusten genom att värdera och betygsätta en viss typ av skrivande.*

Värstingförtryck

Det är inte nån liten struntsak att skolan på det sättet underkänner allt utom en enda form för skrivande. Det är tvärtom en riktig värstingform av förtryck. För språk handlar som sagt om

makt. Makt att påverka sin vardag och verklighet. Skolan tar ifrån människor den makten, och de gör det just när vi har som minst möjlighet att försvara oss – när vi är barn.

Självklart slår det också mest mot alla barn som kommer från arbetarklassen. Ännu tydligare blir det kanske om vi ser till etnicitet. Det är ingen tillfällighet att de styrande världen runt har hindrat ursprungsbefolkningar från att använda sitt eget språk. Till exempel fick samebarn i Sverige förr inte använda sitt modersmål – samiska – i skolan.

Klass...

Medelklasseleverna klarar sig ofta bra i skolan, skriver Sven Wernström i broschyren *"Fiendens språk"*. De kommer dit med ett färdigt medelklasspråk som stämmer med lärarnas. Arbetarbarnen kommer med ett arbetarspråk de inte får använda i skolan. De möts med ovilja och lär sig tåga.

Många välvilliga lärare tänker kanske att skolan lär ut ett språk som *alla* har nytta av, att de med andra ord ger arbetarbarnen ett verktyg att använda senare i livet.

Men det skolan kräver är att arbetarbarnen ska ge upp sin identitet när de kommer till skolan, skriver Wernström. De ska överta språk och värderingar

som tillhör en annan samhällsklass. Om de gör motstånd ses de som "mindre studiebegåvade" eller rent korkade.

Förr var det prästernas uppgift att få folket att uppfatta klassförtrycket som nåt naturligt, skriver Wernström vidare. *Idag är det skolans.*

Vi håller med honom. Genom skolan lär vi oss att det är oss själva det är fel på, inte samhället. Ja, förutsatt att vi inte hör till de privilegierades grupp förstås. För oavsett vad enskilda lärare eller skolor önskar eller drömmer om, är ju skolans uppgift nu som förr att genom betygsättning "sälla agnarna från vetet".

Att vi är så många som tycker illa om skolan handlar alltså inte bara om våra personliga erfarenheter, utan också om skolans lagstadgade uppgift.

...och kön

Den som bara ser till *språk* kanske kan förklara skolans knäckande av skrivlusten helt utan att nämna kön.

Men skrivlust handlar också om självförtroende och självtillit, och sånt växer bland annat ur att vi ser vår egen roll i världen. Så vi vill förstås tillägga nåt om hur skolan knäcker tjejernas självförtroende – över klass- och etnicitetsgränserna.

I skolan lär sig tjejerna att kvinnor inte är viktiga, eller rent

av: att kvinnor i stort sett inte finns. Kvinnors historia lyser med sin frånvaro. Hur många har till exempel fått lära sig att den första skönlitterära författaren i historien (som namnet är känt på) var en kvinna?*

Vad betyder det att ha nån att identifiera sig med? Vilken roll spelar skrivande kvinnors osynliggjorda historia för uppväxande tjejers självförtroende och skrivlust?

Skola i underordning

Skolan knäcker tjejerna på flera sätt. Inom skolforskningen används begreppet ”den dolda läroplanen”. Med det menas att det förutom den officiella läroplanen finns andra saker som skolan lär ut. Det eleverna lär sig utanför den officiella läro-

* *Hon hette Enheduanna och levde för tusentals år sen.*

** *Gerda Christenson/Eva Karlsson: Tjej-jourskunskap – Handbok för er som vill arbeta med tjejer, Stockholms Tjej-jour 2000.*

planen är:

- att vänta
- att bli avbrutna
- att göra saker som inte intresserar dem och
- att underkasta sig makt.

Flera forskare har dessutom visat att den dolda läroplanen gäller tjejerna mer än killarna – tjejerna straffas hårdare när de bryter mot den dolda läroplanen. Lyckligtvis bryter tjejerna ändå mot reglerna mer än de flesta kanske tror!**

Det vi kan konstatera är att skolan alltså är en ”skola i underordning” både när det gäller klass, etnicitet – och kön.

**Okej, dags
att göra nåt!**

När vi sett hur skolan knäcker folk, och hur Lundströmskt språk breder ut sig i samhället, ja, då är det INTE dags att knäcka ihop, utan att börja göra motstånd.

Sven Wernström skriver att för att en samhällsklass ska kunna påverka behöver den 3 saker: språk, kun-

skap och självförtroende. Men vi tycker förstås att det behovet måste gälla alla förtryckta grupper.

1.

ett språk som kan formulera gruppens erfarenheter och uttrycka gruppens krav och intressen.

2.

en förståelse för hur samhället fungerar och den egna gruppens roll i det sammanhanget.

3.

ett självförtroende, både i form av personlig säkerhet och av kvinnomedvetenhet.

Det första är ju lätt att förstå – **språket**. Om nån till exempel säger: ”– *Vi har blivit friställda av vår arbetsgivare.*”

Då låter det som = *den som var så snäll att den gav oss jobb har nu gett oss frihet...*

Och det är ju knappast det bästa sättet att formulera att regeringen snålat in ännu mer på den offentliga sektorn, så att du och dina arbetskamrater inom äldreården fått sparken, för att hela verksamheten ska tas över av nåt värstingföretag som bara anställt hälften så många, och det bara till halva lönen...

Punkt två – **förståelsen**, kunskapen – är förstås helt nödvändig för att vi ska kunna avslöja allt Lundströmskt språk! Som till exempel när alliansregeringens jämställdhetsminister Nyamko Sabuni struntade i att ens diskutera ett lagförslag mot könsdiskriminerande reklam, och istället bara avfärdade det: ”– *Jag*

vill inte inskränka en grundläggande mänsklig fri- och rättighet för en lagstiftning vars effektivitet jag ifrågasätter”.

Tvärtom!

Egentligen var det ju precis tvärtemot vad hon sa – om vi ser det ur kvinnosynvinkel. Det var ett förslag som inte alls skulle ”inskränka” i, utan tvärtom *öka*, alla **kvinnors** ”mänskliga fri- och rättigheter” – i form av rätten att kunna gå omkring i det offentliga rummet utan att behöva kränkas, hånas och förnedras på i stort sett varenda reklamspelare.

Och den tredje punkten – om självförtroendet – ja, den handlar väl om det vi skrev om i det första häftet i *Att skriva feministiskt*-serien – om att verkligen inse att mina erfarenheter behövs, precis som alla andras, för att vi ska kunna få en kollektiv, samlad, kunskap.

Ännu mer vinklat idag

Det var länge sen Wernström skrev den broschyren, men det är inte mycket som har förändrats till det bättre sen dess. Klassklyftorna har ökat och skolans roll som förmedlare av ensidiga värderingar är kanske både mer osynliggjord och samtidigt tydligare än nånsin – för den som ser efter: idag är det till och med så, att själva läroböckerna ofta sponsras, eller rent av framställs helt, av stora företagen. Den kunskap som lärs ut i skolan idag är i själva verket mer propagandaartad än vad 1970-talets folk kunde föreställa sig. Samtidigt som debatten är så mycket tystare än då – i medierna.

Det hänger på oss!

Så är läget. Därför är det viktigare än nånsin att vi genomskådar tanken att det bara skulle finnas

DIT SKUTERA!

- * Tänk på din skoltid, hur är/var det för dig?
- * Vad tänker du om det vi skriver om skolan, den dolda läroplanen, tjejkerna och skrivlusten?
- * Hur ser du på de tre punkterna om vad som behövs för att förändra?

ett "rätt" sätt att skriva. Vi behöver peppa varann att våga börja skriva som *vi själva vill*, med det språk som passar just oss.

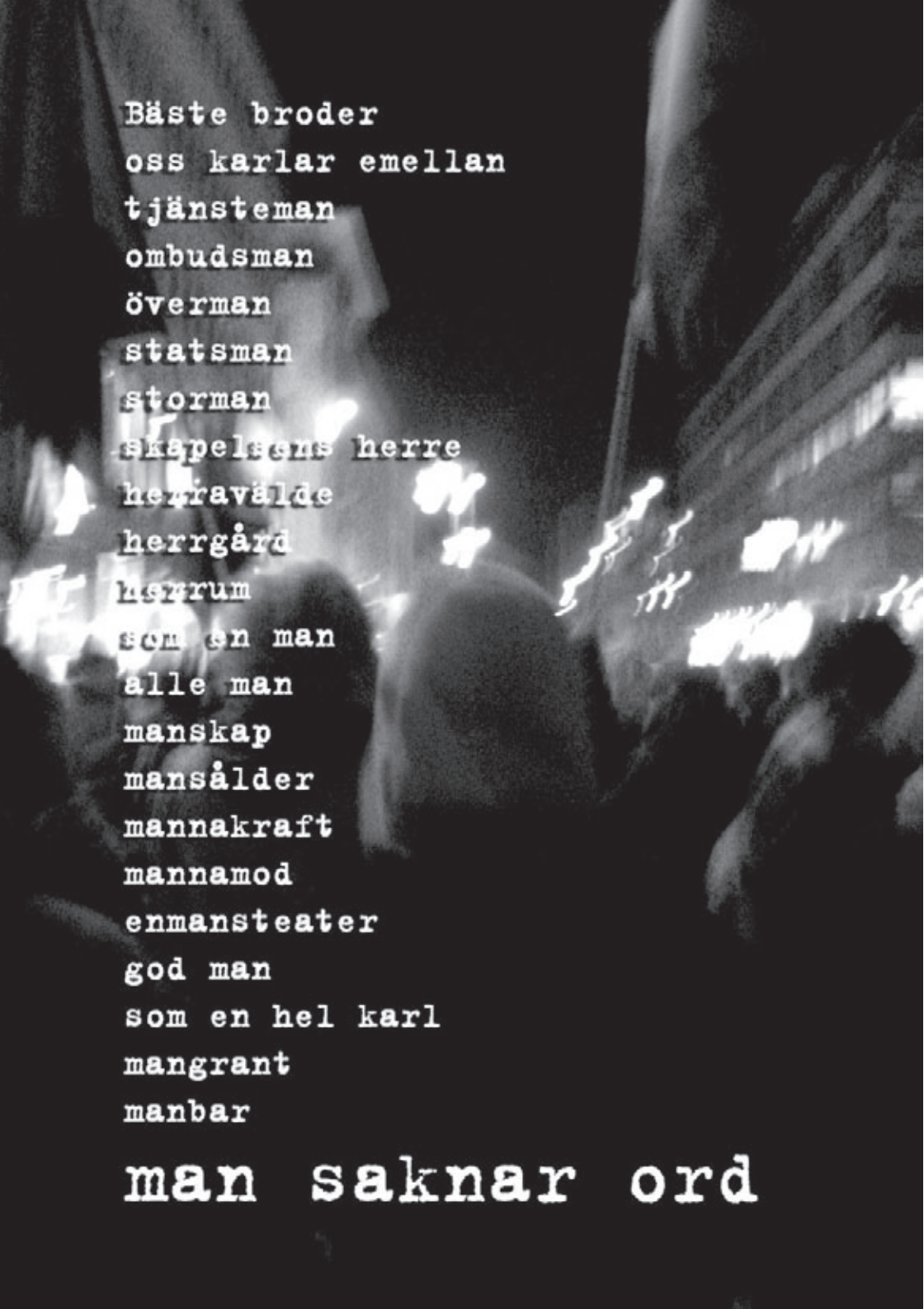
SKRIV-ÖVNING!

Sven Wernström är nog mest känd för bokserien "*Trälarna*". Många upplever de böckerna som väldigt lättlästa, och det finns ett knep: Sven Wernström har skrivit många meningar med bara huvudsatser. (Alla som inte minns vad skolan sa om huvudsatser, subjekt och predikat, tänk bara att ni tar bort komma-

tecknen och sätter punkt där istället. Börja en ny mening. Korta meningar, va?) Lättläst? Prova!

♥ Välj en artikel, vilken som helst. Skriv om den (eller en bit av den), så att den så ofta det går bara består av huvudsatser.

Jämför. Blev det mer lättläst?

Bäste broder
oss karlar emellan
tjänsteman
ombudsman
överman
statsman
storman
skapelsens herre
herravälde
herrgård
herrum
som en man
alle man
manskap
mansålder
mannakraft
mannamod
enmansteater
god man
som en hel karl
mangrant
manbar

man saknar ord

Språk kön

Att börja fundera över språk ur feministiskt perspektiv är nåt som verkligen kan skaka om ens uppfattning om sig själv i världen. Språket utgår så helt från män. Desto viktigare för oss feminister att ta itu med det!

Vår bild av världen skapas genom att vi sätter ord på den, skrev vi i början av det här häftet. Men vilka ord? Vad händer om alla ord vi hittar är patriarkala – alltså utgår från att människan är man?

Mansmakt i orden

En av dem som har skrivit om språk och kön är den norska feministen Berit Ås. I boken *"Kvinnor tillsammans – En handbok i frigörelse"* berättar hon om hur kvinnor som var representanter i det norska Stortinget (motsvarande riksdagen) förr kallades för "stortingsman",

alltså "riksdagsman".

Men när fler kvinnor började bli stortingsmenn i Norge framstod det förstås som fel; dels mot de kvinnorna – att kalla dem "män", dels att språket alltså förutsatte att riksdagsledamöter = män. Så titeln ändrades till "stortingsrepresentant".

Inte långt efter den titeländringen kunde en läsa i en av de största tidningarna att "stortingsrepresentanterna – med sina hustrur – hade inbjudits till slotter". (vår betoning)

Så vad ska vi då tänka om följerna av att byta *man*-formen mot könsneutrala uttryck?

Att skapa kön

Ord som ”stortingsman” delar *rent språkligt* in olika saker och egenskaper – som egentligen inte alls har med kön att göra – i kvinnliga eller manliga. Därmed medverkar språket till vad som brukar kallas *att skapa kön*.

Det är lätt att tycka att *man* i ordet ”stortingsman” inte borde spela någon roll. Men redan i alla såna små, enkla könsmarkeringar hjälper språket till att *upprätthålla och återskapa samhällets könsmaktsystem* – och

därmed: *kvinnoförtrycket*. När vi inser det, blir det förstås helt nödvändigt att försöka hitta könsneutrala ord, som stortingsrepresentant.

Å andra sidan hade ju kvinnoförtrycket samtidigt i praktiken gjorts osynliggare, och svårare att genomsåda – just tack vare det könsneutrala ordet.

Precis så dubbelt är det ofta att jobba med språk och kvinnoförtryck.

Men vill vi bli av med kvinnoförtrycket måste vi ju jobba med språket, hur knepigt det än är.

Barn lär sig, vartefter de växer upp, att *sätta ord* på saker omkring sig – orden gör världen begriplig. Och att få ett särskilt ord *för sig själv*, ett *namn* på ens egen person, att få höra andra använda det, och att själv börja använda det, är en viktig del i skapandet av ens jag.

Så viktigt är *namnet* för vår identitet att namn också används som ett sätt att förtrycka

folk. Till exempel tvingades samerna i Sverige förr i tiden att ge sina barn svenska namn* istället för samiska, och det samma gäller urbefolkningar i många andra länder.

* När den kristna kyrkan byggdes ut även i Sápmi (Sameland) tvingades samerna ge sina barn svenska namn vid dopet. Kyrkan godkände inte samiska namn, de ansågs vara hedniska. Men de svenska namnen använde samerna då mest i kontakten med myndigheter och främlingar. Hemma fick barnen även ett samiskt namn, som användes i vardagen.

Symbol för mig

I boken *"Words and Women. New Language in New Times"**

skriver författarna Casey Miller och Kate Swift om den lilla flickan Amanda, som lär sig att se världen. Redan innan hon lärt sig bokstäver börjar Amanda känna igen *ordbild*en av sitt namn, och hon gillar att se den på sin mugg och tandborste.

Så grundläggande är namnet för oss att det finns uttryck som *"Jag är så trött så jag inte vet vad jag heter"*. Ens eget namn förväntas vara det sista vi glömer.

Flicka eller pojke?

Mitt namn är alltså en del i skapandet av min person. Och i vårt samhälle anses det viktigt att i det skapandet *markera kön* – vi har *flicknamn* och *pojknamn* för att markera skillnad. Det finns förstås namn som både flickor och pojkar kan ha, som till exempel Kim eller Mio. Men ju fler kvinnor som får ett namn, desto färre män döps till det.

* Casey Miller & Kate Swift: *Words and Women – New Language in New Times*, Anchor, USA 1977.

Det finns exempel på pojknamn som med tiden blivit flicknamn – i engelskan: Shirley, Leslie, Beverly och Evelyn.

Så varför finns det inga exempel på flicknamn som blivit pojknamn?, frågar Miller och Swift.

Att en kvinna antas vara man anses inte nödvändigtvis eller alltid negativt för henne, men att en *man* antas vara *kvinna* ses i stort sett alltid som negativt för honom.

För skillnader mellan könen är inte nåt som är fritt från värdering – könen förväntas också ha olika *position* i vårt samhälle.

Fadersvälde

Efternamnet förväntas vara faderns. Och för heterosexuella kvinnor förväntas det senare vara makens – det är kvinnorna som *byter* namn när de gifter sig, även "vanligt folk" gör det (sedan mitten/slutet av 1800-

*Det är svårt att tänka
när orden inte är ens egna.*

Sheila Rowbotham

talet). Det är det som är *norm*, även om det från slutet av 1900-talet inte är helt ovanligt att kvinnor tar dubbelnamn, och det finns en del kvinnor som behåller sitt så kallade "flicknamn" när de gifter sig.

Själv ordet "flicknamn" är ett viktigt ord, när vi ser till att sprida idéer. *Flicknamn* betyder både det efternamn en kvinna har som barn, och en flickas förnamn. *Pojknamn* betyder bara ett förnamn på en pojke.

Kvinnor riskerar att försvinna i släkthistorien numera, eftersom det är *mannens* namn som är "släktnamn".

"Förfäder" antas vara alla släktingar i uppstigande led, oavsett kön. Feminister brukar prata om "förmödrar", för att synliggöra kvinnorna, men kvinnan är då fortfarande *avvikelsen* från normen, för det är få som kal-

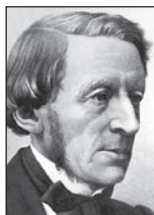
lar alla släktingar oavsett kön för "förmödrar".

Skara av tjänare?

Familj betydde ursprungligen "skara av tjänare, husfolk". En man och "hans familj".

Män beskrivs fortfarande oftast med efternamn, kvinnor med förnamn. När vi jobbade fram de här häftena startade Aftonbladet sajten "*wendela.se*" efter Sveriges första kvinnliga journalist, Wendela Hebbe – hon som anses vara den som startat det sociala reportaget i svensk mediehistoria, genom att i mitten av 1800-talet skriva om fattiga kvinnors vardag och verklighet.

Det är inte särskilt troligt att Aftonbladet kommer starta sajten "*lars.johan.se*" efter grundaren Lars Johan Hierta. Då skulle sajten möjligen få heta "*hierta.se*".

Mona, Wanja & Wendela är inte ovanligt att vi läser om i mansmedia – utan efternamnen Sahlén, Lundby-Wedén och Hebbe.

Men det är inte lika vanligt att Hierta, Bäckström & Bildt brukar kallas för Lars Johan, Urban & Carl.

Namn & makt

I patriarkala kulturer brukar kvinnor, barn, tjänare och andra som anses underordnade kallas vid förnamn av vuxna – eller av vem som helst som är äldre, rikare eller på något annat sätt antas vara överordnade. En annan grundregel är att de underordnade på motsvarande sätt förväntas kalla de överordnade vid efternamn och ofta titel.

Namn är en *språklig* del både av markerandet av olika maktstrukturer och av själva *könsidentitetsskapandet*. Det finns flera heterosexuella män som har sagt att de inte har insett hur viktigt namnet varit för deras identitet, förrän de tänkt sig in i hur det skulle kännas att ta bort sitt eget, och istället anta fruns, efternamn vid giftermålet.

Feministisk språkforskning

Ett spännande sätt att lära sig mer om språk och kön är att läsa om feministisk språkforskning.

Vi provade att undersöka språk och kön utifrån orden ”*kvinna*” respektive ”*man*”. Flera språkforskare förklarar att det i många språk finns fler ord för man än för kvinna, men samtidigt att flera av orden för kvinna har en negativ, oftast sexuell, *bibetydelse**.

Muriel Schulz har skrivit att

* En språkforskningsterm för det att ord tilldelas en negativ bibetydelse är *pejoriserings*, efter *pejorativ*, som betyder nedsättande (adjektiv) eller ord med nedsättande betydelse (substantiv).

om nån kallar en kvinna för en ”old man” eller en man för en ”old woman”, så är ju bägge fel, men i mannens fall kan det dessutom tas som en förolämpning. I själva ordet för ”kvinna” finns en outtalad, men negativ och nedvärderande, bibetydelse.

För att jämföra det som olika forskare beskrivit om engelska språket med vårt eget språk sökte vi alternativa ord för de svenska orden ”kvinna” och ”man” på synonym.se på nätet, uppställningen finns på nästa sida.

man

- karl • herre • mans-
person • manfolk
- maskulinum • tjomme •
lirare • snubbe • pajsare
- kille • gubbe • make •
ähta make • gemål •
ähta hälft • livsledsagare
- livskamrat • person •
människa • individ
- manskap • mannar •
arbetare • styrka •

kvinna

- dam • fruntimmer •
kvinfolk • kvinns-person
- kvinns • lady • madam •
tant • kjoltyg • tjei
- donna • brud • brutta
- krok • tjack • eva •
femininum • käring
- matrona • kona • fru
- maka • hustru •

Orden kommer från synonymner.se

Hur skulle reaktionen bli om du kallar några tjejer & kvinnor för nåt av orden i *man*-rutan respektive om du kallar killar & män nåt av orden i *kvinna*-rutan?

Hi girls!

Ett vanligt exempel för att visa på skillnaden är att om en kille kallar ett gäng tjejer för "guys" respektive om samma kille kallar ett gäng killar för "girls", så finns det stor risk att de senare tar illa upp. Och de flesta har väl hört eller läst om hur en del idrottstränare kallar killarna i laget för "tjejer" när det gått dåligt för dem.

Feministiska språkforskare konstaterar att:

det finns en outtalad men grundläggande språklig "regel" i ett samhälle grundat på

manlig överordning, att i stort sett alla ord – oavsett ursprung – som anknyts till kvinnor får negativa bibetydelser.

Rent *språkligt* är kvinnan alltså mindre värd än mannen i patriarkatet.

Fatta innebörden i det konstaterandet...

Mannen är språklig norm

Självklart är också mannen *norm* i *språket*, precis som överallt annars. Det visar sig i en annan outtalad språklig "regel":

Maskulinum är den *omärkta* formen. **Femininum** är den *markerade* formen.

Vi har "idrott" respektive "damidrott", författare och författarinnor. Ibland används böjningsformen "inna", ibland läggs markeringsordet "kvinna-

lig” framför; som kvinnlig präst, kvinnlig brandman och så vidare.

Kvinnan är *avvikelsen* från normen – motsatsen till *människan*.

Det andra könet

Ord är knepiga saker. Ibland kan det som sägs ofta – som att *mannen är norm* – förlora sin betydelse, så att du minns uttrycket, men delvis glömmer vad det betyder – och vilka följder det får på alla områden. Att mannen är norm är ju helt avgörande i de flesta sammanhang, och om vi inte jobbar emot, riskerar det att bli till en osynlig men grundläggande del av vår självbild; vår identitet.

Normen nöts ju in oss från att vi är småbarn, och många gånger görs det på så enkla och vardagliga sätt att vi inte ens ser att det bildar ett mönster. Som att nästan alla texter som berättar nåt all*mänt* skriver om ”han”

** Efter Simone de Beauvoirs bok **Det andra könet** (på franska heter feministklassikern "Le deuxième sexe") från 1949. Uttrycket kommer ur att ingen grupp kan definiera sig själv som grupp utan att ha "den andra" att jämföra sig med. Män gör sig själva till subjekt och "det andra könet" – kvinnor – till objekt. Simone de Beauvoir skriver: "Subjektet gör anspråk på att framstå som det väsentliga och göra det andra till det oväsentliga, till objekt."*

** **Internalisera** = att ta in nåt så djupt, att det utan att jag funderar kring det blir en självklar del av mitt tänkande, min upplevelse och/eller mina känslor.*

Outtalad språk"regel" I.

I stort sett alla ord – oavsett ursprung – som anknyts till kvinnor får negativa bibetydelser.

Outtalad språk"regel" II.

Maskulinum är den omärkta formen.

Femininum är den markerade formen.

eller ”man”. Det gäller allt från lagstiftning till instruktioner till sällskapsspel, där spelarna i stort sett alltid beskrivs som män. ”När spelaren... ditten-dutten... ska han... bla bla...”. Och när båda könen nämns är det så gott som alltid just i ordningen ”män och kvinnor”, alltså med mannen först och kvinnan sen.

Eftersom vi lär oss de här grundförutsättningarna för språket och de uttalade språkreglerna kring kön när vi är så väldigt små, är det få av oss som minns hur det *kändes* att förstå att jag som tjej tillhör ”det andra könet”*. Och just därför – för att det språkliga könsförtrycket blivit så självklart för oss, så *internaliserat*** i oss – måste vi jobba desto mer för att se det.

Vi kan lära oss av barn

En i vår Skrivagrupp berättade att när hennes dotter var liten försökte hon ge dottern redskapen att genomskåda könsmakten i språket, och dottern i sin tur gav

henne tillbaka exempel på det språkliga könsförtryck hon som vuxen redan var för anpassad för att se. En gång låg dottern och vred sig av skratt på köksgolvet för att mamman hade pratat om nån som hette Hermansson. När mamman frågade vad det var som var så kul med det namnet svarade dottern mellan skratten: – *Finns det dom som heter Frukvinnsdotter också!?*

Nej, ett sånt trefaldigt markerande av kvinnligheten finns förstås inte i patriarkatet, men när det gäller *herremannen* hör vi det inte ens längre – det är ju så självklart.

Det går att ändra på

Hon berättade också att när hennes barn var små läste hon om en undersökning av barnbokstitlar – såna som bestod av namn på huvudpersonerna. Det visade sig att när det var *både* tjejer och killar, började de alltid med killnamnet först. Hugo & Josefin. När hon berättade det för sina barn, trodde de henne inte. För de hade ju läst boken "Ida, Per och Minimum" i alla fall, sa de. Men vilka miner de fick när de hämtade boken och såg att den i själva verket hette "Per, Ida och Minimum". Mamman hade hela tiden pratat om boken som att "Ida" stod först, vilket förstås fick dem att tro att det var så den hette.

Det blev ganska mycket debatt i medierna då om undersökningen av barnbokstitlar, och när vi i det här projektet kollade på biblioteket, fanns det numera faktiskt flera barnböcker med tjejnämnet först. Så det går att förändra – om vi blir medvetna om saker!

Svårt att genomskåda

Det är egentligen ganska självklart att språket är patriarkalt i ett samhälle som är uppbyggt på ett könsmaktssystem. Och därmed att språket är med och *återskapar kvinnoförtrycket* och sprider det vidare till nya generationer, så att vi fortsätter att markera manlig överordning nästan varje gång vi säger nåt. Men eftersom det Lundströmska språket är utbrett i Sverige, pratar vi här hellre om "jämslälldhet" och "genus" istället för om *kvinnoförtryck*.

Därmed blir förtrycket ofta svårare att genomskåda.

Hur ser förtrycket ut?

För att kunna göra nåt åt det språkliga kvinnoförtrycket (eller den språkliga ojämställdheten, genus i språket, eller vad en nu väljer att kalla det), måste vi först klargöra exakt *hur* förtrycket tar sig uttryck i språket.

De exempel vi skrivit om här visar på åtminstone tre olika områden av förtryck:

- ✓ **ordens betydelse**
- ✓ **ordens bibetydelser**
- ✓ **ordens användning**

En och hen

När det gäller *ordens betydelse* kan vi diskutera om vi borde byta ut alla ord som talman/brandman/idrottsman och så vidare till könsneutrala ord. Vi kanske även skulle byta alla "man" och "han" eller "hon". En del skriver *en* istället för *hon* eller *han*. Det är möjligt att göra så. I engelskan använder de ju uttrycket "one" och i finskan finns redan det könsneutrala ordet "hän". Det är ju olika i olika språk hur många könsneutrala ord som används, en del språk har massor av ord som ges maskulin eller feminin betydelse.

Att feminisera ord

Om vi säger *en* och *hen* har vi skapat könsneutrala ord. Men en del tycker att det bästa sättet att tydliggöra språkförtrycket är att skapa kvinnoord, att till exempel byta "människa" mot "kvinnska". Så har exempelvis norska Gerd Brantenberg gjort i boken "*Egalias döttrar*", och många säger att det är just när de läst den boken, som de

insett vad språket gör, i förtryckande mening.

Ordens användning

När det gäller *ordens användning* kan vi se att det att sätta tjejnämnet före killnamnet är en möjlighet, som alltså en del barnboks författare tagit till sig. Flera av oss i Skrivagruppen försöker också konsekvent att skriva "kvinnor och män", "tjejer och killar" – det vill säga kvinnan först.

Språkforskare beskriver flera olika sätt att använda orden för att göra språket mer könsneutralt. De vanligaste är:

- ✦ **Dubbling** (med snedstreck alternativt "eller") – Föraren bör ej somna när hon/han (hon eller han) kör buss.
- ✦ **Flertal** – Förare bör ej somna när de kör buss.
- ✦ **Könsneutralt entalspronomen** – Föraren bör ej somna när vederbörande kör buss.
- ✦ **Överanvändning av substantivet** – Föraren bör ej somna när föraren kör buss.
- ✦ **Substantivera** – Föraren bör ej somna vid busskörning.
- ✦ **Passivera** – Vid busskörning bör ej somnas.
- ✦ **En-som, den-som** – Den (föra-re) som kör buss bör ej somna.
- ✦ **Nybildning** – Föraren bör ej somna när *hen* kör buss.

Av de tre förtrycksområden som vi tagit upp här är just *användningen* av orden det som är

lättast att göra nåt åt. Efter det kommer *betydelsen*. Det svåraste måste vara att göra nåt åt *bibetydelsen*, eftersom den är så outtalad.

Att återta orden

Ett sätt att försöka förändra bibetydelsen av ord är att "återta" ord. Till exempel att fortsätta att med stolthet kalla sig *feminist*. Det ordet betydde ju ursprungligen *nån som kämpar för kvinnors mänskliga rättigheter*. Idag har det fått outtalade bibetydelser som *manshatare*, *rabi*, *extrem*.

Till exempel kan Paolo Roberto och hans fru Lena Roberto Arrelöv i medierna framställas som "motsatsparet": *han* – *boxare*, *hon* – *feminist*. Att det går, beror ju bara på att boxare fått bibetydelsen *macho* och femi-

nist fått bibetydelsen *manshatare*. Jämför paret *höjdhopparen* – *människorättsskampen*, som borde vara motsvarande – om en bara ser till ordens betydelse. Men de har ju inte fått motsvarande bibetydelser.

Man made language

Det finns förstås mycket mer vi velat skriva om språk, men som inte fått plats inom ramarna för detta häfte. Avslutningsvis vill jag, som skriver detta åt oss, bara få nämna en av de viktigaste inspirationskällorna för mig personligen, den australiensiska forskaren Dale Spender, som skrivit en klassiker om just språk och kön: "*Man made language*". Den finns att låna på bibliotek, och vill du läsa bara en enda bok om språk och kön, så läs den! Det var en av de första böcker-

SKRIV-ÖVNING!

Välj ut en artikel i en tidning eller skriv en egen. Det viktiga är att försöka ta bort alla ord som markerar kön, alternativt att feminisera alla ord.

♥ Byt ut alla *han* och *hon* mot "*hen*", och byt alla *man* mot "*en*". Byt också ut alla ord som "*talman*" mot könsneutrala alternativ. Nöj dig inte förrän hela texten är könsneutral.

Hur känns resultatet?

♥ Byt ut alla ord som i förra övningen, men byt dem mot alternativ som markerar *kvinn*. *Kvinnsklighet* istället för "*mänsklighet*", *kvinn* istället för "*man*", genomgående *hon* och så vidare.

Hur känns resultatet?

na jag läste på engelska (och jag tycker det är svårt!), men den var bland det mest intressanta jag nånsin läst, för det var som om nån öppnade dörrar till en kunskap jag bara väntat på.

Dale Spender skriver att det är dags att vi börjar fråga oss hur språket medverkar till att skapa en syn på världen där vi alla placerats i ett *rangordningssystem* utifrån klass, kön, etnicitet med mera.

För att kunna skriva feministiskt måste vi se att det inte finns nåt "neutralt språk", utan att språket i sig både för vidare och formar människors tankar.

Vi måste helt enkelt hitta det Sven Wernström satte upp som första punkt för förändring:

ett språk som kan formulera kvinnors erfarenheter och uttrycka kvinnors krav och intressen.

LÄS-Tips

- Gerd Brantenberg: *Egalias döttrar*, Pocky AB (nyutgåva) 2004.
- Gerda Christenson/Eva Karlsson: *Tjejjourskunskap – Handbok för er som vill arbeta med tjejer*, Stockholms Tjej-jour 2000.
- Britt-Louise Gunnarsson & Caroline Liberg: *Språk, språkbruk och kön – Rapport från ALSA:s nordiska symposium, Uppsala 7-9 november 1991, Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap*, 1992.
- Kerstin Nordenstam: *Genusperspektiv på språk*, Högskoleverket 2003.
- Casey Miller & Kate Swift: *Words and Women – New Language in New Times*, Anchor, USA 1977.
- Dale Spender: *Man made language*, Routledge & Kegan Paul, England 1985.
- Sven Wernström: *Fiendens språk*, Oktoberförlaget 1974.

DISKUTERA!

- * Vad tänker du om det vi skriver om språkregler, bibetydelser och ord som anknyter till kvinna?
- * Hur ser du på namn och förmodrar i skapandet av ens identitet? Känner du igen dig i att vi alla internaliserar de språkliga könsmaktstrukturerna?
- * Hur tycker du att vi kan och bör jobba mot kvinnoförtrycket i språket?

INNEHÅLL

Vår bild av världen	3
Föränderligt språk	4
Språk & klass	5
Skolan	11
Dags att göra nåt!	13
Språk & kön	17
Lite om namn	18
Feministisk språkforskning	21
Lästips	27

Detta material är upphovsrättsskyddat.

Kolla därför med Kvinnofronten att det är okej innan du sprider nåt av materialet vidare – och ange **alltid** var du fått det ifrån.

© **Kvinnofronten, 2010**

Projektgrupp: Gerda Christenson, Åsa Christenson, Ann Forslind, Christina Lindström & Amin Wikman.

Text & layout: Gerda Christenson.

Foton & illustrationer: Gerda Christenson, Åsa Christenson, Jacky Fleming, Ann Forslind, Gunna Gråhs & Marie Jansson. Bakgrundsbild omslag: Marie Jansson.

Tack till Ungdomsstyrelsen som gav oss ekonomiskt stöd att genomföra projektet.

Tack också till alla tjejer & kvinnor i och utanför Kvinnofronten som läste och kommenterade materialet vartefter vi tog fram det.

Tryckt hos Nytorgstryckeriet